

Luthers brudd med Rom.

Bakgrunn og utvikling frem til 1521 – Med hovedfokus på lærespørsmål.

Oppgave i KGR101 – H06 NLA.
Forfattet av Olav Andreas Sæther. © 2006.

*(kilde: Lutherska bekännelseskyrkan:
<http://lbk.cc/luther-rose.gif>)*

«Min Logo symboliserer min teologi.
For det første er det et kors
og et rødt hjerte
korset er i hjertet
Korset i hjertet skal minne om, at troen på den korsfestede frelser oss
Det er et sprt kors, fordi det renses synden ud og også medfører smerte,
Det ødelegger dog ikke vår natur, men holder oss i live
derfor skal hjertet ha sin naturlige rødfarge.
Hjertet er i en rose, men rosen er hvit
Rosen er hvit, fordi troen gir glede, trøst og fred,
Rosen er i et himmelblått felt fordi det er en åndelig glede
Det hele omkranses av gylden ring
Ringene er av gull, fordi denne salighet i himlen varer evig
og overgår al annen glede og lykke.»

(Kilde: <http://www.lutherdansk.dk/Dansk%20Logo.htm> , den norske oversettelsen er min.)

Innhold

Innledning og problemstilling s.3

De reformatoriske hovedskrifter s.3

Luthers troskrise og den katolske læren s.4

Klosterliv og botshandlinger. s.4

Botsteologien s.4

Ut av krisen, Luthers evangeliske oppdagelse. s.4

Reformasjonen starter s.5

Ytre forhold legger til rette for reformasjonen. s.5

Avlatsteseer, den utløsende årsak. s.5

Bannlyst og erklært fredløs. s.6

Kildehenvisning s.7

Innledning og problemstilling

Oppgaveteksten «Luthers brudd med Rom. Bakgrunn og utvikling frem til 1521» er en ganske åpen oppgave, men med noen tydelige begrensninger. Ikke minst i tid. At oppgaven begrenser seg fram til 1521, det året Luther ble bannlyst. Den vil derfor ikke handle så mye om selve innføringen av den reformatoriske lære, men derimot opptrappingen til dette. Endel historiske fakta om Luthers samtid, hans liv og prosessen mot ham hører nødvendigvis med. Da jeg valgte denne oppgaven ønsket jeg først og fremst å fokusere på lærepunkter. Hva var nytt hos Luther? Og hva sa den gamle lære? Derfor har jeg lagt til «Med hovedfokus på lærespørsmål» i oppgavens tittel.

Innenfor «Bakgrunn og utvikling» ønsket jeg å få med HVA Luther protesterte mot. Nettopp her ser man en utvikling hos Luther selv, fra teseoppslaget i 1517 og fram til forfattningen av de reformatoriske hovedskrifter i 1520. Jeg ønsker altså å vinkle oppgaven inn mot Luthers utvikling i forståelse av sentrale lærepunkter. I det kommer også nødvendig bakgrunnsstoff om hva den katolske kirke lærer om disse punkt. Min problemstilling er da som følger: På hvilke områder brøt Luther med Romerkirken, og hvordan var denne protesten? Problemstillingen begrenses av oppgaveteksten, samtidig som den vinkler besvarelsen inn mot spørsmål jeg selv ønsket å finne svar på.

De reformatoriske hovedskrifter

«Afladen er de romerske smigreres skurkestreg», «pavedømmet er Babylons rige», Dette er sitater fra Luthers innledning til sitt skrift «Kirkens babylonske fangenskap» som han skrev i 1520. (*Til dansk v. Cand.theol. Finn B. Andersen www.lutherdansk.dk*) I dette skriftet tar han et kraftig oppgjør med både pavedømmet og avlatshandelen. Han forkaster kirkens lære om de syv sakramenter og holder kun fast på tre av dem, nattverden, dåpen og boten. Om nattverden benektet han den vesensforandring at brød og vin i substans blir lik hans legeme og blod (transubstansjonslæren). Han talte i mot det romerske messeofferet, som ofret Kristus på nytt hver gang. Vinen ble nektet lekfolket da man ikke skulle søles med Jesu blod. For Luther er ikke dette lengre et problem, samtidig som han hevder Bibelen fremmer utdeling av både brød og vin. Han kom med en ny lære om lære om testamentet, frelsen og botens rolle. Denne reformatoriske evangelieforståelsen er senere blitt oppsummert i «alene setningene»; Nåden alene, Troen alene, Kristus alene, og begrunnes av skriften alene.

Det er egne kapitler om ekteskapet og ordinasjon/kirkesyn, hvor Luther mente det forekom mange misbruk av kirkens ordninger.

Luther skrev også andre skrifter i 1520, som har blitt kjent som reformatoriske hovedskrifter.

Preken om de gode gjerninger var svar på anklager om at han hadde forkastet de gode gjerninger. Han forklarer de 10 bud og legger vekt på hva vi skal gjøre. Den største gode gjerningen er å tro på Jesus Kristus, fordi troen på Kristus gjør at en holder de andre budene.

Til den kristne adel er skrevet til øvrighetspersoner, og Luther ber dem ta initiativ til å reformere den tyske kirke så den blir en nasjonalkirke. Det må innkalles til et kirkemøte hvor det skal være representanter fra både presteskap og lekfolk. Dette begrunnes med det allmenne prestedømmet.

Om et kristenmenneskes frihet har to viktige utsagn; «En Kristen er en fri herre over alle ting og ikke underlagt noen», men også; «En kristen er en tjener i alle ting og underlagt enhver». Med det første mener Luther at enhver kristen har syndens forlatelse og Guds rettferdighet som gave. Med det andre mener han at den kristne i forhold til medmennesker går inn i tjeneste for sin neste.

Luthers troskrise og den katolske læren

Klosterliv og botshandlinger.

Martin Luther (f.1483) hadde en katolsk oppvekst. Etter avbrutte studier i jus søkte han opptak til augustiner munk i Erfurt, et kloster med nær tilknytning til byens universitet.

Som Augustiner munk og teologistudent er det naturlig å tro at Luther kjente Augustins utsang om at alle mennesker er skyldige til fortapelse, gjennom arvesynden og at viljen er bundet til det onde. «Når noen i det hele tatt kan blir frelst, er det altså bare på grunn av Guds nåde, slik den er åpenbart i Kristi person og verk.» (Astås, R. Kirke i vekst og virke (2002) s.75) Umiddelbart kan man se dette som reformatoriske og evangeliske ord, men nettopp innholdet i ordet «nåde» var noe av kjernen i Luthers troskrise.

Klosterlivet var en livsform preget av botshandlinger. Luther forsøkte på alle måter å gjøre seg fortjent til Guds nåde. Han fant at han ikke oppfylte Guds bud godt nok, verken hans anger over synden eller bekjennelse av dem i boten var god nok. Han merket ikke nådens forvandlende kraft i sitt liv og tok dette som tegn på at hans anger og bekjennelse ikke var tilstrekkelig.

Tanken om en dobbel predestinasjon, det at noen er av Gud utvalgt for frelse og noen utvalgt til fortapelse, hadde vært tilstede hos flere i historien (blant annet hos Augustin).

Denne tanken dukket opp hos Luther. Han tenkte på om hans manglende seier betydde at han var blant de som var utvalgt til fortapelse. For å forstå Luthers troskrise bør vi vite noe om katolsk botsteologi.

Botsteologien

Botsteologien går tilbake til Pave Gregor (590-604) Skjærsilden omtales som et rensessted for mennesket før det møter Gud. Etter døden vil de synder som ikke er oppgjort gjennom botsgjerninger få et oppgjør i skjærsilden. Dåpen gav frelse fra arvesynden, men ikke den synd som mennesket gjør etter dåpen.

Messeofferets lære knyttes til dette, ved at Eukaristien (nattverden) blir stilt fram som en botshandling både for levende og døde. Gregor mente videre at oppgjøret for synd skjer dels ved menneskets botshandling, og dels ved Guds handling.

Dette synet levde også på Luthers tid. Botshandlingene, anger og syndsbejennelse ble sett på som nødvendige for frelsen. «Mennesket hadde ved sin frie vilje en viss mulighet til å holde Guds bud, og selv om lovoppfyllelsen var ufullkommen, kunne mennesket ved den skaffe seg fortjeneste hos Gud. Dette gjorde mennesket rede til å motta Guds nåde i botsskramentet.» (Haraldsø, B. (2001) Kirke og misjon gjennom 2000 år. s.102 og s. 153)

Ut av krisen, Luthers evangeliske oppdagelse.

Det er altså denne forståelsen av Guds nåde og bot Luther strever med. Han søkte sjelesorg hos Staupitz, klosterlederen. Staupitz klarte ikke å hjelpe Luther ut av hans sjelenød, men rådet Luther til å bruke tid på å studere Bibelen.

Luther tok doktorgrad i teologi og fikk oppgaver knyttet til bibeltolking. I perioden 1513 il 1518 foreleste han over bibeltekster. Ved universitetet i Wittenberg fikk Luther to medhjelpere; professor i teologi Andreas von Karlstadt (1480-1541) og professor i gresk Philip Melancton (1497-1560). Begge ble viktige støttespillere i reformasjonen.

Mens han jobbet med Romerbrevet oppdaget han hva evangeliet egentlig handlet om. Luther så at det både i det gamle og i det nye testamentet var snakk om Guds rettferdighet. I Romerbrevet 1.16

leste han at Guds rettferdighet blir åpenbart i evangeliet. På moderne norsk står det slik: Rom 1,16: «For jeg skammer meg ikke over evangeliet. Det er en Guds kraft til frelse for alle som tror, jøde først og så greker. For i det åpenbares Guds rettferdighet, av tro til tro, slik det står skrevet: Den rettferdige skal leve ved tro»

Utrykket «Guds rettferdighet» hadde Luther lært å forstå som den rettferdighet Gud viser i det han straffer dem som gjør synd og urett. Dersom Guds rettferdighet blir åpenbart i evangeliet, måtte evangeliet være det samme som loven, dommens og straffens ord. Gjennom Rom 1.16f oppdaget han at Guds rettferdighet ikke er dommens og straffens ord, men den rettferdighet som det urettferdige mennesket får som gave fra Gud når det tror at den barmhjertige Gud gjør det rettferdig. Videre kom han til at Guds gjerning er den gjerning han utfører i oss, Guds kraft er den kraften han gjør oss sterke ved, og Guds visdom er den visdom han gjør oss vise ved. Dette må ha funnet sted en gang mellom 1515 og 1518. (Haraldsø, B. (2001) Kirke og misjon gjennom 2000 år. s.153-154)

Reformasjonen starter

Ytre forhold legger til rette for reformasjonen.

Om pavedømmet lærte man at dens makt og autoritet var knyttet til en ubrutt linje tilbake til Apostelen Peter som den første biskop av Rom. *Pave Gregor 7. (1073-1085)* mente dette gav ham rett til kreve lydighet fra alle i kirken og fra alle konger og øvrige fyrster.

Innocence 3. (1198-1216) utvidet dette til å hevde at paven var Jesu Kristi stedfortreder.

Ved inngangen til 1500 tallet var det politiske landskap i Europa endret. Bevissthet om nasjonalitet styrket kongene som riksstyrer, og pavens politiske makt minket. Uten å bryte med paven, eller benekte hans autoritet direkte, styrte kongene slik at kirkene utviklet seg til nasjonalkirker.

Tyskland var en forbundsstat med fyrster og byråder. Over disse var keiseren, men han var avhengig av fyrstenes tillit. Dette skulle senere vise seg å være en fordel for gjennomføringen av reformasjonen.

Tanken om paven som øverste kirkelige autoritet stod fast, selv om han hadde mistet mye av sin verdslige makt. Derimot var det på Luthers tid misnøye med de siste paver. De såkalte Rennesansepavene (1447-1521) drev omfattende byggevirksomhet, deriblant ny Peterskirke, men holdt lavt moralsk nivå både sin utøvelse av embetet og på det personlige plan.

Det var religiøs likegyldighet og et stort etisk forfall på alle plan i kirken. Samme person kunne inneha flere embeter og skaffet seg slik inntekter og makt. Prester hadde sølibatløfte, men sidesprang var vanlig. Ovenfor dette gjorde ikke biskopene annet enn å innkassere boten.

Det kom krav om kirkelig reform med oppstramming av kirkens tjenere, og slutt på pavenes verdslighet. Prestene skulle være trofaste tjenere, munkene skulle leve i samsvar med klosterreglene og lekfolket skulle begynne å leve et religiøst og etisk fromhetsliv.

Samtidig ønsket man en reform for å bekjempe grupperinger som brøt med kirkens tradisjonelle lære. Luther ble nettopp en slik som måtte bekjempes, men det generelle rop om reformasjon var likevel med og ryddet Luther. Tiden var moden for reform og flere tok til seg den nye læren.

Avlatstester, den utløsende årsak.

I første halvdel av 1500 tallet blomstret avlatshandelen, kirken trengte penger til den nye Peterskirken m.m. Handelen var begrunnet på læren om *kirkeskatten*.

Denne læren sa at kirken forvaltet overskytende gode gjerninger i fra helgener, og disse gjerninger

ble kalt kirkeskatten. Gjennom å kjøpe avlat kunne man få del i disse overskytende gjerninger fra helgenene, som erstatning for pålagte botsgjæringer. Man kunne også kjøpe avlatsbrev for avdøde venner og slektninger. Slik kunne man hjelpe de avdøde til et kortere opphold i skjærsilden. Helgendyrkelsen stod generelt sterkt. Den viktigste helgene var Maria, som fra kirkemøtet i Efesus i 431 omtalt som «Guds Mor». Man ba til Maria for at hun skulle gå dem i forbønn. Mens Gud var den strenge og straffende, var Maria den milde som kunne gå i forbønn for mennesker ovenfor Gud.

31.10.1517 gjorde Luther sine 95 teser om avlatshandelen kjent. Norddøren på slottskirken i Wittenberg ble brukt til universitetsoppslag, og tesene var tenkt som en oppfordring til akademisk diskusjon. (Det hevdes at Luther på denne dagen sendte tesene til biskopen og et par andre høye geistlige, samt lot dem sirkulere blant lærde venner og kjente. Og at oppslaget kom senere.) Som sjelesørger var Luther blitt kjent med avlatshandelen til dominikanermunken Tetzl. Handelen var forbudt i Sachsen, men folk kunne reise over grensen og handle avlat. Tesene var ikke mot avlaten, men om misbruk av den. Luther mente at avlaten tok bort botens alvor, og at den ble et middel til å unngå virkelig bot og slippe pålagte botsgjæringer. (Den totale forkastelse av avlaten kom senere).

Med sine teser kom Luther på kant med akseptert kirkelære på viktige punkter. Han hevdet at når Jesus sa «Gjør bot» så mente han at hele den troendes liv skulle være en bot. Jesus hadde heller ikke tenkt bare på den indre bot. Altså måtte botsgjæringer høre med til boten, og kunne slik ikke ettergis ved avlatsbrev. Videre sa Luther at Paven ikke kunne pålegge eller fritta for noe i skjærsilden. Han kunne bare be for dem som nå var der. Siden Paven hadde godtatt Tetzels skjærsildsavlat hadde Luther med dette sådd tvil om pavens myndighet og autoritet. Forøvrig hevdet Luther i tesene at «kirkens skatt» ikke var helgeners overskytende gode gjerninger, men det hellige evangelium om Guds herlighet og nåde.

Tesene ble spredd. Flere mente Luther hadde påpekt et misbruk man ikke burde støtte. Fortjenesten på Tetzl-avlaten ble mindre og Luther ble anklaget for å hevde de samme meninger som Hus hadde blitt dømt for. Høsten 1518 møtte Luther pavens utsending Cajetanus. Han hadde selv kritisert avlatspraksisen, men var uenig med Luther i påstanden om kirkeskatten. Cajetanus viste til at læren om kirkeskatten var fastsatt av pavelig dekret. Resultatet ble en pavelig bulle som gjorde Luther til kjetter. Luther appellerte da til et kirkemøte, og sluttet seg til det synspunkt at kirkemøtet måtte stå over paven i autoritet.

Da Luther møtte dr. Johan Eck (1486-1543) til debatt i Leipzig i 1519 ble han av Eck konfrontert med at tanken om at kirkemøtet sto over paven minste det syn Johan Hus (1370-1415) tidligere hadde fremmet. Samt at kirkemøtet i Konstans etter dette hadde fattet vedtak om at paven var kirkens øverste autoritet. Han måtte derfor enten gå tilbake på sitt utsagn, eller påstå at et kirkemøte kunne ta feil. Luthers svar var at både pave og kirkemøter er instanser som en kun skal adlyde når de taler og gjør i samsvar med Guds ord.

Bannlyst og erklært fredløs.

I løpet av 1520 skrev Luther de reformatoriske hovedskrifter som er omtalt innledningsvis. Kort tid senere ble det sendt ut en bulle med trussel om at Luther ville bli bannlyst dersom han ikke tilbakekalte sine uttalelser innen 10. november 1520 hvorpå Luther lagde bål av bullen og en del katolske skrifter utenfor byporten i Wittenberg. Han ble lyst i bann 3. januar 1521.

I slutten av januar startet riksdagen i Worms. Keiseren gikk med på et krav om at Luther måtte få reise til riksdagen for å forsvare seg. Der ble Luther spurt om han ville tilbakekalle noe av det som stod i de av hans bøker som var lagt fram. Etter en dags betenkningstid svarte han at han ikke kunne tilbakekalle noe, uten at han med klare ord fra Bibelen ble overbevist om at han hadde tatt feil.

Etter dette ble Luther og hans tilhengere lyst fredløse, og det ble beordret at hans skrifter skulle brennes.

Her slutter den tidsmessige rammen for denne oppgaven. For en som ikke kjenner historien kunne man tro at reformasjonen slik ble slått ned og gjort til intet. Realiteten var tvert i mot at dette ble den virkelige starten på reformasjonsarbeidet.

Luther døde i 1546.

Kildehenvisning

Bøker:

Haraldsø, B. (2. utg. 2001) Kirke og misjon gjennom 2000 år. Oslo: Lunde

Astås, R. (4.utg. 2002). Kirke i vekst og virke. Oslo: Gyldendal

Internettresurser:

Cand.theol. Finn B. Andersen. Martin Luther og hans skrifter. www.lutherdansk.dk